

Reinhold Niebuhr teológiai alapokra épített társadalometikája és annak alkalmazási lehetőségei az erdélyi magyarság történelmi-társadalmi valóságában.

Összefoglalás

I. A kutatás célja

Jelen dolgozat elsődleges célkitűzése Reinhold Niebuhr kiemelt teológiai és társadalometikai gondolatainak rendszerezése és ismertetése. A feladat nehézségét a nagy terjedelmű életmű fokozza, létjogosultságát azonban a benne foglalt megállapítások teológiai, etikai, filozófiai és lélektani értéke alapozza meg az el-lenvélemények és kritikai megállapítások ellenére is.

Niebuhr életművének magyar nyelvű foglalata úttörő munka. A dolgozat összefoglalja Reinhold Niebuhr életútját, bemutatja történelmi korát, diagnózisainak felhasználásával mutat rá a korabeli, ugyanakkor az egyetemes társadalmi problémákra, és keresi a megoldásokat az általa kidolgozott szociáletika, de a krisztusi „agapé” alapján is; az ő szemléletmódjával vizsgálja meg a hatalom, a szolgálat, a harag és megbocsátás kérdéseit. A válaszkéréses folyamatában nagy fontosságúak voltak Niebuhr prédikációesszéi is.

Célunk volt tisztázni, hogy mi az egyéni és közösségi bűn Niebuhr felfogása szerint, és ezen belül felvázolni a gőg és az Isten elleni lázadás különböző válfajait. Az önigazultság kérdését az amerikai történelmi illúziókkal szemben megfogalmazott kritikái segítségével szemléltetjük.

Második célkitűzésként azokat az „érintkezési felületeket” kutatjuk, ahol alkalmazni lehet Niebuhr szociáletikáját az erdélyi társadalmi valóságban. A dolgozat válaszokat keres a sajátos erdélyi lelkiállapot problémáira, amelyeket számos történelmi és lélektani tényező befolyásolt. Bár Niebuhr megállapításai más történelmi korban és egy győztes birodalmi közegben születtek, az etikai gondolatok bibliai megalapozottsága, filozófiai, lélektani és történelmi alátámasztása egyetemes értéket kölcsönöznek azoknak.

A dolgozat ismerteti az erdélyi történelemből fakadó társadalmi sajátosságokat, és feltérképezi azokat a szociális problémákat, amelyek a kisebbségi sors jellemzően romániai hozadékai. Keresi a jogtalanságok azon közös nevezőit, amelyek fellelhetőek közvetlenül a trianoni békeszerződés után, megtalálhatóak nyilvánvalóan a kommunista diktatúra asszimilációs politikájában, de jelen vannak burkoltan az 1989-es rendszerváltás után is. Niebuhr keresztyén történelemszemléletének és -értelmezésének segítségével kutatjuk egy elnyomásban és kisebbségi sorsban megélt évszázad lényegét és célját. Az objektív megközelítés kedvéért feltérképezzük azokat az 1990 után megfogalmazott jogszabályokat, amelyek megszüntethetnék az etnikai diszkriminációt, majd következik annak vizsgálata, hogy mennyiben van lehetőség Niebuhr társadalometikájának tényleges alkalmazhatóságára.

A dolgozatnak nem célja naprakész megoldásokat kínálni a sajátos kisebbségi létet érintő jogtalanságokra, azonban ezeket a kérdéseket párhuzamba kívánja állítani olyan leleplezésekkel és diagnózisokkal, amelyek lendületet adhatnak a megoldáskeresés folyamatának.

II. A feldolgozás módszere és a disszertáció gondolatmenete

A dolgozat első fejezete Niebuhr életútját vázolja fel, annak legfontosabb tanulmányi állomásaival, és betekint a gondolkodását formáló teológiai elemekbe. Életpályáját lényeges beleilleszteni történelmi korába, mivel a tollából származó gondolatok folyamatosan reflektáltak a körülötte zajló társadalmi-politikai valóságra. Hangsúlyt kapnak azok az állomások, amelyek teológiai és szociáletikai gondolkodását formálták.

A második fejezet azt emeli ki, hogy Niebuhr etikájában is Krisztus kompromisszummentes, önfeláldozó szeretete a legfontosabb vonatkoztatási pont. Ezzel párhuzamosan felvázoljuk a hatalombírárs általa kiemelt típusait és a hozzájuk köthető igazságtalanságok formáit. Ismertetjük az Egyesült Államokban népszerű szociális evangélium mozgalmát, és arra is kitekintünk, hogy miként viszonyult Niebuhr a birtoklás és tulajdon kérdéseire. Lehetséges válaszként vizsgáljuk az agapéban rejlő társadalmi lehetőségeket is. Ezt követően igehirdetői gondolatait elemezzük prédikációesszéi alapján. A filozófiai, lélektani és történelmi ismeretekkel dokumentált írások legfontosabb kérdései: a messiásvárás, a gondviselés, megbocsátás, harag, humor és hit kapcsolata, a gőg és az ítélkezés, Isten igazságosságának mássága.

A fejezet kiemeli Reinhold Niebuhr igazságossággal kapcsolatos gondolatait, amelyek a szeretet törvényének fontosságát hangsúlyozzák a megoldások keresésének folyamatában. Ugyanakkor a teológus realizmussal mutat rá arra is, hogy az agapé gyakran beleütközik a társadalmi-politikai lét öntörvényűsége által felállított korlátokba. Ezért az igazságosság és jogosság munkálásában lényegesnek tartja a kényszerítés és szervezés elemeit. Folytatásként a detroitie évek küzdelmeit ismertetjük, majd szemléltetjük Niebuhr munkájának komplex mivoltát.

A harmadik fejezetben Niebuhr egyik legfontosabb tételének igazolását kutatjuk, amely szerint a közösségek, csoportok, nemzetek, szervezetek moralitása sokkal szűkebb korlátok között mozog, mint az egyén erkölcsi lehetőségei. Ennek igazolására Krisztus etikáját vizsgáljuk meg Niebuhr olvasatában. Ebben az érzékelhető, hogy Jézus etikáját elsősorban az Isten országa tökéletességére tartja rávetíthetőnek, és kevésbé látja annak lehetőségét, hogy a mindennapok társadalmi-politikai valósága igazodjon e tanításhoz. Ezt követően a klasszikus és bibliai emberkép közötti különbségeket kutatjuk Niebuhr megközelítésében, majd a teológus bünszemléletét ismertetjük. Ebben a részben Niebuhr analízise alapján kerül sor a gőg különböző lecsapódási formáinak vizsgálatára is (hatalom, tudás, valamint az önigazultság kísértései).

Következő lépésként Niebuhr segítségével bontjuk részleteire a bűn kérdését, és megvizsgáljuk az egyéni és közösségi bűnök tartalma és minősége között fennálló különbségeket. A megoldáskeresések között szerepel a kényszerítés módszere is. Niebuhr szerint ezzel lehet kordában tartani a különböző csoportok hatalmi megnyilvánulásait.

A fejezet következő gondolategysége az igazságtalanságok felszámolására irányuló racionális és vallásos tartalékokat térképezi fel.

A negyedik fejezet Niebuhr szociáletikájának alkalmazási lehetőségeit kutatja a sajátos erdélyi történelem és társadalmi valóság keretei között. A fejezet eleje Niebuhr segítségével foszlatja szét azokat az illúziókat, amelyek egy földi istenországba kapaszkodnak. A *The Irony of American History* bemutatja azokat a téves meglátásokat, amelyek a 18–19. század Amerikájában születtek, és amelyeknek alapját elsősorban a szédületes és még kiaknázatlan gazdasági lehetőségek adták. Ismerteti azokat a vallásos alapú téveszméket is, amelyeknek az a meggyőződés nyújt alapot, hogy a hit, a jogosság és igazságosság által egyfajta területi istenországa hozható létre.

Ezt követően a kutatás kiterjed a mai magyar és ezen belül az erdélyi mentalitásbeli problémák történelmi-lélektani gyökereire, mivel ezeknek lelki lecsapódása komolyan gátolhatja a feladatra való isteni kiválasztás tudatosodását, valamint annak a cselekvőkészségnek kialakulását, amely az igazságosságért küzd. Felvázolja a magyar történelem fordulópontjait, és megpróbálja behatárolni azt az időszakot, amelytől kezdve a pesszimista történelemszemlélettel számolhatunk, hiszen ennek negatív hozadékai hatványozottan jelentkeznek az erdélyi kisebbségi sorsban. Kutatjuk a közös nevezőket a trianoni békeszerződés utáni időszak, a kommunizmus jogtalanságai, valamint az 1989 utáni évtizedek burkolt elnyomása között.

Míndezek után Reinhold Niebuhr meglátásai alapján kapnak hangsúly azok a lehetőségek és erőforrások, amelyeket a keresztyén történelemszemlélet adhat a történelmi és társadalmi igazságtalanságok elhordozásához. Az objektivitás céljából megvizsgáljuk a megváltozott romániai jogi keretet és azokat a törvényeket és szabályokat, amelyek Bukarest irányából nyithatnának utat az erdélyi jogegyenlőség felé. Realizmusunkat megőrizve bemutatjuk az úgynevezett jó törvények gyakorlati alkalmazásának akadályait is.

A dolgozat záró fejtegetése azokat a mintákat keresi Niebuhr társadalometikájában, amelyeket alkalmazni lehetne az adott társadalmi-politikai körülmények között, s ugyanakkor rámutat az alkalmazhatóság elvi és gyakorlati akadályaira is.

Az ötödik fejezet összefoglalja és újra kiemeli Reinhold Niebuhr szociáletikájának legfontosabb gondolatait és diagnózisait, majd pedig felvázolja, hogy melyek lehetnek az alkalmazhatóság kapcsolópontjai, illetve hogy melyek annak akadályai.

III. *A kutatás eredményei*

A dolgozat bemutatja Reinhold Niebuhr társadalometikájának legfontosabb jellemzőit, és ismerteti teológiai gondolkodását, de nem vállalkozhat Niebuhr teljes szellemi termésének áttekintésére. A terjedelmesebb leíró részek viszont azzal a szándékkal készültek, hogy magyarul eddig még fel nem dolgozott teológiai-etikai gondolatokat közöljenek. Ezek a gondolatok azért is érdemelnek figyelmet, mert életszerűek, mellőzik a passzív elmélkedést, és próbálják megtalálni azokat a gyakorlati felületeket, amelyeken keresztül hatást gyakorolhatnak a társadalomra és az egyéni életre. Ezért Niebuhrt úgy ismertettük, mint aki a közélet teológusa. Meglátásunk szerint számos szociáletikai diagnózis számára adott lenne az alkalmazási tér abban a kelet-európai közegben, amelyben az erdélyi ember is próbálja felépíteni mindennapjait. Társadalmunk – betartva az arányokat – rendelkezik olyan jellemzőkkel és szociális szakadékokkal, mint az az amerikai társadalom, amelyben Niebuhr élt. A munkabérek alacsony szintje, a burkolt gazdasági elnyomás, a jogtalanul megszerzett gazdasági privilégiumok és ennek nyomán egy oligarchia kialakulása közös jegyeket mutat a kapitalizmus fénykorának gátlástalan „munkamódszerével”. A nehézségeket az fokozza, hogy Romániában a rendszerváltás után sem lehetett hatékonyan megakadályozni a politikai és gazdasági hatalom összefonódását. A dolgozat megoldáskereséseit még az a történelmi-társadalmi valóság nehezíti, amellyel az erdélyi magyarság naponta szembesül. Ez a valóság pedig jelenünkben is magán hordozza az etnikai megkülönböztetés jegyeit.

Kutatásunk kapcsán a következő meglátások kristályosodtak ki:

1. Niebuhr teológiai besorolásával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy személye kiterjedt etikai munkássága ellenére sem sorolható a professzionális módon építkező rendszeres teológusok közé. Sajátos rendszert követett, és realizmusára, valamint történelmi ismereteire támaszkodva mindig „alulról” indult. Ezzel párhuzamosan a magasságokat örök vonatkoztatási igazságnak tartotta, és ennek tükrében a legégetőbb társadalmi kérdések megválaszolása mentén dolgozta ki teológiáját.

2. Jelen kutatás behatórolja azokat a kérdéseket, amelyek foglalkoztatták, és gondolkodásra készítették Niebuhrt: a társadalmi szakadékok mélyülése, az osztályok közötti feszültségek növekedése, a haszonelvű és nem humánközpontú gazdaságpolitika. A dolgozat igazolja, hogy a válaszokat és megoldásokat egyaránt kutatta az Írás tiszta és kompromisszummentes tanításában, valamint a gyakorlati társadalomszervezés lehetőségeiben. Lényeges volt számára a lehető legmagasabb szintű társadalmi igazságosság megteremtése az adott körülmények figyelembevételével.

3. Gondolataiból kikövetkeztethetjük, hogy számára Krisztus tiszta, érdek nélkül cselekvő szeretete volt a legmagasabb vonatkoztatási pont, ennek ellenére meglátta a társadalomnak mint közösségnek a korlátait. Ezért ismertettük azokat a történelmi-társadalmi példákat is, amelyekkel azt próbálta igazolni, hogy

a közösségek moralitása az összeadódó negatív impulzusok miatt esik távol az egyén morális lehetőségeitől.

4. Etikai indíttatásként elkönnyvelhetjük, hogy igyekeznünk kell az igazságságra mint a szeretet élhető és tanulható formájára, közösségi szinten pedig olyan társadalmi-együttélési stratégiákat kell kidolgoznunk, mint az élhetőbb nyugdíjrendszer, az átláthatóbb és eredményesebb társadalombiztosítási intézmény, a hatékonyabb segélylehetőségek a hátrányos helyzetűek számára. Tehát Niebuhr alapján lényeges, hogy a mindenkori társadalom számára a lehetőség szerinti legjobb gyakorlati megoldásokat kell megtalálni.

5. A kutatási eredmények sorába emelhető Niebuhr bünszemléletének megértése és ismertetése is. Ez a szemlélet azt hangsúlyozza, hogy az ember úgy próbál felülkerekedni a maga létbizonytalanságán, hogy szabad teret enged hatalomvágyának, amely megmutatja teremtményi mivoltának korlátait. Az ember megpróbál a korlátok nélküli póz illúziójából táplálkozni, de ez a próbálkozása kudarcba fullad. Feltételezi önmagáról, hogy fokozatosan áthág korlátain addig a pontig, ahol elméje azonos lesz az univerzális elmével. A büszkeség vétké ezen az elrugaszkodási fokon fertőzi meg az ember valóját. Niebuhr világosan látja, hogy a gőg és a hatalomvágy bünei felforgatják a teremtés harmóniáját, amelyet Isten úgy alkotott meg, hogy abban az ember egyensúlyteremtő tényező legyen.

6. A kutatás során feltártuk azt a sajátos realizmust, amely átítatja Niebuhr etikai meghatározásait. Ezt a bibliai alapokon álló, de a társadalmi valóságba is gyökereztetett etikát a következő meglátással szemléltethetjük: Niebuhr arra a következtetésre jutott, hogy a társadalom elsősorban érdekegyeztetések alapján működik, ezért nem könnyű megtalálni a Jézus etikájának mindennapi közösségi alkalmazhatóságát. Ennek ellenére számára a földi körülmények között elérhetetlen, krisztusi tisztaság a mindenkori vonatkoztatási pont.

7. Összegezve megállapíthatjuk, hogy a szociális küzdelem szinte minden esetben erőszakot követ el a szeretet törvényével szemben a kényszerítés és az érdekegyeztetés eszközeivel is, bár az intelligens társadalom a megegyezések módja, valamint az intézményrendszer stabilitása által igyekszik a minimumra csökkenteni ezen módszerek negatív mellékhatását. Niebuhr realizmusának segítségével megerősíthetjük, hogy bármely társadalom előjogokkal bíró osztálya elfogadja kényszerből a politikailag ráruházott megszorításokat, például a többletterheket. Ezt azonban nem önszántából teszi, hanem a társadalmilag háttérbe szorított csoportok szavazati nyomásának engedve; és ha nem is nyilvánul meg erőszakos eszközökkel a bevezetett törvénnyel szemben, vég nélküli elvi vitákkal fejezi ki nemtetszését.

8. Niebuhr munkáinak tanulmányozása során megállapíthatjuk: hitünk igaz forrásától egy pillanatra sem fordulhatunk el, azonban szükséges a működőképes és igazságosságon alapuló társadalmi stratégiák kidolgozása még akkor is, ha ezek állandóan megmutatják a teljességgel szembeni korlátaikat.

Visky S. Béla opponens és Papp C. Zsolt
a védés után

gazdasági nyomását. Ezek az események többnyire leszűkítették a cselekvési lehetőségeket. Erdély sajátos helyzete és a bukaresti politika kettős jellege ugyancsak nehezé teszik az itt élők számára az igazságosságra és társadalmi egyensúlyra irányuló folyamatok beteljesítését. Ehhez járulnak még természetesen a mentalitásbeli kérdések is, amelyek gyakran túllépik az egészséges konzervatív szemlélet határait, és gátolják a holtpontról való elmozdulást.

10. Súlyos gondot jelent a gondolkodásban meghonosodott „vesztes nemzet” öntudat is, amely gátolja a cselekvőkészséget, lemondásra késztet, ez terhes örökségként bénít nemzedékről nemzedékre. A történelem „bűnbakja” szerepkört csak következetes keresztyén tanítással lehet átformálni, mert egyedül a hit képes az elszenvedett „rosszat” konstruktív erőkké alakítani a lélekben és azután a gyakorlatban is.

11. A realitás talaján maradván azonban kiemelhetjük, hogy jelenleg az igazságkeresés folyamatai – az anyaországot leszámítva – a létezés és fennmaradás tétfelére szorúlnak. Ennek ellenére Niebuhr történelemszemlélete abban segíthet, hogy saját históriánkat ne végső csapásnak vagy kegyelemdőfésnek minősítsük. A szenvedésnek és a hátrányos helyzetbe való kényszerítésnek társadalmi-politikai igazságtalanságai sajátos módon erőforrássá válhatnak a keresztyén hit megközelítésében. Isten igazságossága magában hordozza a megkülönböztetett kereszthordozás terhét, és a többletterher méltó elhordozása többletenergiát is adhat. Ez megfelelő szellemi, lelki, gyakorlati impulzusokkal ötvöződvé reménységgé és cselekvőkészséggé alakulhat. Így indulhatnak el olyan folyamatok, amelyek az Isten által biztosított szabadsággal „megfűszerezve” már a „történelemformáló erők” kategóriájába tartoznak.

9. Reinhold Niebuhr diagnózisai leleplezőek, és arra buzdítanak, hogy mi is keressünk alkalmazási lehetőségeket saját történelmi valóságunkban. Azonban a metszéspontokon kívül számolnunk kell a történelmi-társadalmi különbségekkel, amelyek ott húzódnak egy számos értéket magához vonzó birodalom felemelkedése és az értékeinek egy részétől megfosztott, darabjaira szabdalt nemzet küzdelme között. A gondok között kiemelhetjük az elszakított országtestek magyar lakosságának sajátos sorsát, a második világháború utáni évtizedek etnikai és